

enim illic non quid contentio dicat, sed quid actio promat, quia et excessus morum non coercendi sunt cothurno loquutionum, sed temperamento virtutum.

II. — Quid sit lex.

Lex est æmula divinitatis, antistes religionis, fons disciplinarum, artifex iuris, bonos mores inveniens atque componens, gubernaculum civitatis, iustitiæ nuncia, magistra vitæ, anima totius corporis popularis.

III. — Quid agit lex.

Lex regit omnem civitatis ordinem, omnem hominis ætatem, quæ sic feminis datur ut maribus, iuventutem complectitur et senectutem, tam prudentibus quam indoctis, tam urbanis quam rusticis fertur. Quæ summum salutis principum ac populorum culmen obtinet, et cum manifesto præclaroque præconio in modum lucidissimi solis effulget.

IV. — Qualis erit lex.

Lex erit manifesta, nec quemquam in captiore civium devocabit. Erit secundum naturam, secundum consuetudinem civitatis, loco temporisque conveniens, iusta et æquabilia præscribens, congruens, honesta et digna, utilis, nec-essaria, in qua prævidendum est ex utilitate, quæ præteritur, an plus commodi, an plus iniquitatis oriatur, ut dinosci possit, si plus veritati prospiciat publicæ, quam religioni videatur obesse, an et si honestatem tueatur, et non cum salutis periculo arguat.

V. — Quare fit lex.

Fieri autem leges hæc ratio cogit, ut earum metu humana coerceatur improbitas, sitque tuta inter noxios innocentiū vita, atque in ipsis improbis formidato supplicio frænatur nocendi præsumptio.

VI. — Quod triumphet de hostibus rex.

His in domestica pace ita perfectis, totaque primo a Principibus, secundo a civibus, exhibe a populis, et a domo iurgiorum peste seclusa, eundem est in adversis, et obviandum hostibus potentialiter ac fidenter, tanto in externis spe fida victoriæ, quanto nihil erit quod ex internis formidari valeat, aut timeri. Pacis enim oleo, et legum vino tota plebium massa in statu salutari concreta exeret hostibus: inde invictos, unde inlæsos artus producere videntur iustis adiuta legibus tela. Eruntque viri melius æquitate quam telo muniti, ut contra hostem ante iustitiam dirigat Princeps, eam vibret spicula miles: felicior iam tunc illa Principis congressio erit, quum domestica æquitas anteibit; quia et sæviore erunt in hostium populatione mucrones, quos de domibus modestè produxerint leges. Experimentum enim naturalis est rei, ut iustitia illa confodiat hostem, quæ tutaverit civem, et externam inde perimat litem, unde suorum internam possederit pacem. Sicut ergo modestia Principum temperantia est legum, ita concordia civium victoria est hostium. Ex mansuetudine etenim Principum oboritur dispositio legum: ex dispositione legum institutio morum: ex institutione morum concordia civium: ex concordia civium triumphus hostium. Sicque bonus Princeps interna regens, et externa conquies, dum suam pacem possidet, et alienam litem abrupit, celebratur et in civibus rector, et in hostibus victor, habiturus post labentia tempora requiem sempiternam, post luteum aurum cælestè regnum, post diademam et purpuram, gloriæ coronam; quin potius ne deficit esse Rex, quoniam dum regnum terrenum relinquit, et cælestè acquirit, non erit amissis regni gloriæ, sed auxisse.

LIBER II.

DE NEGOTIIS CAUSARUM.

I. TITVLVS.

DE IUDICIIS ET IUDICATIS.

I. De tempore quo debeant leges emendatæ valere. — II. Quod tam regia potestas quam populorum universitas legum reverentiæ sit subiecta. — III. Quod nulli leges nescire liceat. — IV. Quod antea ordinare oportebit negotia Principum, postea populorum. — V. De principum cupiditate damnata, eorumque iniuriis ordinandis, et qualiter conficiendæ sunt scripturæ in nomine Principum factæ. — VI. De his qui contra Principem, vel gentem, aut patriam refugunt, vel insolentes existunt. — VII. De non criminando Principem, nec maledicendo illi. — VIII. De remotis alienarum gentium legibus. — IX. Ne excepto talem librum qualis hic qui nuper est editus, alterum quisque præsumat habere. — X. De diebus festis et feriatis in quibus non sunt negotia peragenda. — XI. Ut nulla causa a iudicibus audiat quæ legibus non tenetur. — XII. Ut terminatæ causæ nullatenus resolvantur, reliquæ vero ad libri huius seriem terminentur, adiciendi leges Principibus libertate manente. — XIII. Quod nulli liceat dirimere causas, nisi quibus aut Principis, aut consensio voluntatis potestatem dederit iudicandi. — XIV. Quales causas debeant audire iudicari, et quibus personis causas audiendas iniungant. — XV. Ut iudices tam criminales quam communes iudicent causas, Pacis autem adsertores, et sola regia potestas ordinet, et tantumdem a Rege commissa negotia iudicent. — XVI. De damnis eorum qui non accepta potestate præsumpserint iudicare. — XVII. De his qui admoniti iudicis epistola, vel sigillo ad iudicium venire contempserint. — XVIII. Si iudex interpellatum an-ire contempserit, vel utrum fraudulenter, an ignoranter iudicium promat. — XIX. Si in lex, aut per commodum, aut per rigorantiam iudicet causam. — XX. Si iudex dolo vel caliditate aut unam, aut ambas causantium partes dispensa faciat sustinere. — XXI. Quid primo iudex servare debeat, ut causam bene cognoscat. — XXII. Si cuiuscumque honoris vel ordinis iudex dicatur haberi suspectus, vel si iudex contra leges præsumat iudicium dare. — XXIII. Iudex qualiter faciat iudicium. — XXIV. De commodis atque damnis iudicis vel saionis. — XXV. Quod omnis, qui potestatem accipit iudicandi, iudicis nomine censeatur ex lege. — XXVI. Ut omne iudicium, quod post datum iustitiam iudicium a causidicis fuerit exactum habeatur invalidum. — XXVII. Ut iustitiam iudicium et definitio iustitia regio metu, vel iussa a iudicibus ordinata, non valeant. — XXVIII. De data episcopis potestate distringendi iudices nequiter iudicantes. — XXIX. Ut iudex, a quocumque pulsatus, noviter se preteriti reddere rationem. — XXX. De damnis iudicium aliena contingentium. — XXXI. De his qui regiam contempserint iussuonem. — XXXII. Quomodo iudex pro examine caldarie causas perquirat.

I. — In nomine Domini Flavius gloriosus Ervigius Rex.

De tempore quo debeant leges emendatæ valere.

Pragma suum emendatis legibus assignantes, illud primum ordine præfationis et loco præmittimus, quia sicut legum evidentia populorum est excessibus utilis, ita sanctorum obscuritas turbat ordinem æquitatis. Nam plerumque dum quædam bene ordinata nebuloso verborum tractu consistunt, ipsa sibi repugnantiam nutriunt, dum litigantium controversias lucide non excludunt; sicque ubi debuerunt finem ferre calumniis, ibi novos contra se laqueos parant captivis. Hinc ergo diversitas causarum exoritur, hinc controversiæ litigantium generantur, hinc etiam hesitatio iudicium nascitur, ita ut in finiendis vel compescendis calumniis habere terminum nesciat, quæ utique nutantia semper adprobantur et dubia. Et ideo quia perstringi tota quæ in controversia veniunt brevi compilatione non possunt; saltem vel quæ in concione pertractanda sese gloriosis nostræ celsitudinis sensibus in-

gesserunt, ea in hoc libro specialiter corrigi, et eliminata prohibitis sententiis decrevimus ordinari; evidentiam videlicet dubiis præstantiam noxiis, clementiam mortiferis, adaptionem clausis, perfectionem cæptis imprimens institutis, quo nostri regi populos, quos una et evidens pax nostri regiminis continet, hæc deinceps institutio correctarum legum ordinandos adstringat atque retinet. Et ideo harum legum correctio, vel novellarum nostrarum sanctorum ordinata constructio, sicuti in hoc libro et ordinatis titulis posita, et subsequenti est serie adnotata, ita ab anno secundo regni nostri a duodecimo kalendas novembris in cunctis personis ac gentibus nostræ amplitudinis imperio subingatis innexum sibi a nostra gloria valorem obtineat, et inconvulso celebritatis oraculo valitura consistat. Leges sane, quas in iudiciorum excessibus nostra gloria promulgavit, ab eo tempore valituras esse decernimus, ex quo his confirmationem gloriosa serenitatis nostræ renotatione impressimus.

II. — Flavius gloriosus Rechesvinctus Rex.

Quod tam regia potestas, quam et populorum universitas legum reverentiæ sit subiecta.

Omnipotens rerum Dominus, et conditor unus providens commoda humane salutis, discere iustitiam habitatores terræ, sacræ legis sacris decenter imperavit oraculis. Et quia solius tam immense divinitatis imperiis hæc cordibus imprimuntur humanis, convenit omnium terrenorum quavis excellentissimas potestates illi colla submittere mentis, qui etiam militiae celestis famulatur dignitas servitutis. Quapropter si obedendum est Deo, diligenda est iustitia; quæ si fuerit dilecta, erit instanter operandum in illa, quam quisque tunc verius et ardentius diligit, quum unius æquitas sententia cum proximo semetipsum adstringit. Gratanter ergo iossa cælestia amplectentes, damus modestas simul nobis et subditis leges, quibus ita et nostri culminis clementia et succedentium regum novitas adfutura, una cum regimonia nostri generali multitudine universa obedire decernitur, ac parere iubetur, ut nullis factonibus a custodia legum, quæ iniicitur subditis, sese alienam reddat cuiuslibet persona vel potentia dignitatis, quatenus subiectos ad reverentiam legis impellat necessitas principis et voluntas.

III. — Flavius Recesvinctus Rex.

Quod nulli leges nescire liceat.

Omnis scientia sana ordinabiliter dicat ignorantiam execrandam. Nam quum scriptum sit: noluit intelligere ut bene ageret; certum est, quod qui intelligere noluit, bene agere contemnit. Nullus ergo idcirco sibi extimet illicitum faciendi licere quodlibet, quia se novit legum decreta, sanctorumque nescire: nam non iusotem faciet ignorantia causa, quem noxiorum damnis implicaverit culpa.

IV. — Flavius Rescevinctus Rex.

Quod antea ordinare oportuit negotia principum, postea populorum.

Bene Deus conditor rerum disponens humani corporis formam, in sublime caput erexit, atque ex illo cunctas membrorum fibras exoriri decrevit. Unde hoc etiam a capiendis iniuriis caput vocitare percensuit, formans in illo et fulgorem luminum, ex quo prospici possent quæcumque noxia concurrissent; consituens in eo et intelligendi vigorem, per quem conexa et subdita membra vel dispositio regeret, vel providentia ordinaret. Hinc est et peritorum medicorum præcipua cura, ut ante capiti quam membris incipiant adhibere medelam. Quæ ideo non immerito ordinabiliter exerceri censeatur, quum ab artificis peritia hæc dispensari patescunt; quia si salutare caput extiterit, rationem colligit qualiter curari membra cætera possint. Nam si arcem molestia occupaverit capitis, non poterit in artus derivationes dare salutis, quas in se consumpserit iugis causa languoris. Or-

duanda ergo sunt primum negotia principum, tutanda salus defendenda vita, sicque in statu et negotiis plebium ordinatio dirigenda, ut dum salus competens prospicitur regum, fida valeant teneatur salvato populorum.

V. — Flavius gloriosus Recesvinctus Rex.

De principum cupiditate damnata, eorumque iniuriis ordinandis, et qualiter conficiendæ sunt scripturæ in nomine principum factæ.

Eminentia celsitudo terræ tunc salubris sublimia probatur a petere, quum saluti proximorum pia cernitur compassione prædesse: unde solet contingere ut plus commo di de aliena salute conquirit, quam de propria utilitate quisque percipiat. In multis enim, quia multorum salus attentitur, maioris lucri summa percipitur. In se autem quia privati commo di fructus appetitur, non satis est si unius beneficii præmia conamantur. Hinc et il a regendarum tantumdem salus est plebium, quæ non suis fines privata voluntate concludit, se quæ universitatis limites communi prosperitati lege defendit. Quapropter ne salutaris oratio imperialibus videatur verbis potius obtineri quam factis, de sublimitatis obtentu reclinamus ad vota supplicum tranquillæ visionis aspectum. Ut inde salutari compassio habeat commodum, unde tormæ plebium adeptæ fuerint supplicationis effectum. Quum igitur præcedentium serie temporum immo deratione aviditas principum sese prona diffunderet in spoliis populorum, et auget et reipublicæ censum arumina flibus subiectorum; tandem superiæ respectiois afflato nobis est divinitus inspiratum, ut quia subiectis leges reverentiæ dederamus, principum quoque excessibus retinaculum temperantiæ non rememus. Proinde sinceram mansuetudinis nostræ deliberatione, tam nobis quam cunctis noriæ nostræ successoribus adfuturis, Deo med ante, legem ponimus, decretumque divalis observantiæ promulgamus, ut nullus Regum impulsiois suæ quibuscumque motibus, aut factionibus scripturæ de quibuslibet rebus alteri debitis ita extorqueat, vel extorquendas instituat, qualiter in iuste ac nolenter debitarum sibi quisque privari possit dominio rerum. Quod si alicuius gratissima voluntate quippiam de rebus a quocumque perceperit, vel pro evidenti præstatione lucratus aliquid fuerit, in eadem scriptura patens voluntatis ac præstiti conditio annotetur, per quam aut impressio principis, aut conferentis fraus evidentissime delegatur. Et si patuerit a nolente fuisse scripturam exactam, aut respiscat improbitas principis, et evacuet quod male contraxit, aut certe postmortem eius ad eum, cui exacta est scriptura, vel ad hæredes eius rei ipsæ sine cunctatione debeant revocari. Illæ autem res, quæ seclusa omni compressionis argumentatione directo modo transierint in principis potestatem, in eius perenniter iure perdurent. Et quidquid ex rebus ipsis idem princeps ordinare voluerit, suæ potestatis arbitrio subiacebit. Verum ut omne huius negotium actionis roboret sinceritas veritatis, quum quarumcumque rerum scripturæ in Principis nomine extiterint factæ, mox testes qui in eadem scriptura subscriptores accesserint, ab his quos elegerit princeps, diligentissime perquirantur. Si non aliquod iudicium aut de impressione principis, aut de fraude scripturam facientis modo quocumque cognoverint: ac sic aut rite facta series scripturæ permaneat, aut irrita confecta vauescat. Similis quoque ordo de terris, vineis, atque familiis observetur, si sine scripturæ textu tantummodo coram testibus quolibet facta fuerit definitio. De rebus autem omnibus a tempore Chintilani regis hucusque a principibus adquisitis, aut deinceps, si provenerit adquirendis, quæcumque forsitan princeps inordinata sive reliquit, seu reliquerit, quoniam pro regni apice probantur adquisita fuisse, ad successorem tantumdem regni decernimus pertinere: ita habita potestate, ut quidquid ex his elegerit facere, liberum habeat velle. In illis autem rebus quæ ipsi, aut de bonis parentum, aut de quorumcumque provenerint success-

sionibus proximorum, ita eidem principi eiusque filiis, aut si filii defuerint, hæredibus quoque legitimis hæreditatis iura patebunt, sicut etiam cæteris lege vel successione patere noscuntur. Quod si aliquid ex rebus de quorumcumque parentum, aut proximorum non solum successione, sed etiam qualibet conlatione, aut quocumque contractu ad ius ipsius pervenisse patuerit, si contingat hæ in ordinata relinquere, non ad successorem regni, sed ad filios vel hæredes eius qui acquisivit specialiter omnis eadem conquisitio pertinebit. Nam et de illis rebus, quas idem princeps ante regnum, aut ex proprio, aut ex iustissimo conquisitu dinoscitur habuisse, iurevocabili ordine, aut faciendi exinde quod voluerit potestatem habet, aut certe filiis eius successio plena patebit. Quod si filii defuerint, legitimis hæredibus ex his quæ in ordinata reliquerit, hæreditatem adire licebit. Huius sane legis sententia in solis principum erit negotiis observanda, atque ita perpetim valitura, ut non antea quisquam solum regale conscendat, quam iuramenti fœdere hanc legem se in omnibus implere promittat. Quemcumque vero aut per tumultuosas plebes, aut per absconsa dignitatis publicæ machinamenta adeptum esse constiterit regni fastigia, mox idem cum omnibus tam nefarie sibi consentientibus, et anathema fiat, et christianorum communionem amittat. Tam diræ percussiois ultione coalitus, ut omnis divini ordinis cultor, qui illi communicaverit, simili cum ipso damnatione desperet, et pœna tabescat. Nam et si quis legis huius seriem ex officio palatitio malivole detrahendo lacerare voluerit, aut evacuandam quandoque, vel silenter mutans, vel aperte resultans proloqui detectus extiterit, cunctis palatiniæ dignitatis et consortiis et officiis mox nudatus, omnium rerum suarum dimidiam partem amittat, et in deputato sibi loco redactus, a totius palatii societate maneat seclusus. Religiosus etiam qui se in eadem culpa devolverit, simili rerum proprietatis suæ dispendio subiacebit.

VI. — *Flavius Chintasvintus Rex.*

De his qui contra principem vel gentem aut patriam refugiunt, vel insolentes existunt.

Quantis hactenus Gothorum patria concussa sit cladibus, quantisque iugiter quatiatur stimulis profugorum, ac nefanda superbia delictorum ex eo pene cunctis cognitum est, quod et patriæ diminutionem ostendunt, et hæ occasione potius quam expugnanturum hostium exterorum arma sumere sæpe compellimur. Ut ergo tam dira temeritas tandem victa deperat, et huiusmodi transgressoribus manifesta scelera non relinquatur ulterius impunia, hæc omne per ævum lege valitura sancimus, ut quicumque ex tempore reverendæ memoriæ *CHUTILANI* principis usque ad annum, Deo favente, regni nostri secundum, vel amodo et ultra ad adversam gentem, vel extraneam partem perrexit, sive perrexit, autem etiam ire voluit, vel quandoque voluerit, ut sceleratissimo ausu contra gentem Gothorum, vel patriam ageret, aut fortasse conetur aliquatenus agere, et captus, sive detectus extitit, vel extiterit, sive ab anno regni nostri primo, vel deinceps quisquam intra fines patriæ Gothorum quancumque conturbationem, aut scandalum in contrarietatem regni nostri vel gentis facere voluerit, sive ex tempore nostri regiminis tale agere aliquid, vel disponere conatus est aut fuerit, atque quod indignum dictu videtur, in necem vel abiectioem nostram, sive subsequentiæ Regum intendere, vel intendisse proditus videatur esse vel fuerit: horum omnium scelerum, vel unius ex his quisque reus inventus, intractabilem sententiam mortis excipiat, nec ulla ei de cætero sit vivendi libertas indulta, quod si fortasse pietatis intuitu a principe fuerit illi vita concessa, non aliter quam effossis oculis relinquatur ad vitam, quatenus nec excidium videat quo fuerat nequiter de-

lectatus, et amarissimam vitam ducere se perenniter doleat. Res tamen omnes huius tam nefarii transgressoris in Regis ad integrum potestate persistent, et cui donata ab eo fuerint ita perpetim secure possideat, ut nullus unquam succedentium regum causam suam et gentis vitiaturus has ullatenus auferre præsumat. Verum quia multi plerumque reperiuntur qui dum his et talibus pravis meditationibus occupantur, argumento quodam fallaci in Ecclesiis, aut uxoribus, vel filiis atque amicis, seu in aliis quibuscumque personis suas inveniantur transduxisse vel transducere facultates, etiam et ipsa quæ fraudulenter in dominio alieno contulerant, iure præcario repositas sub calliditatis studio in suo denuo dominio possidenda recipiant, unde nihil de suis rebus visi sunt amisisse, nisi solum concinnatione falsissima fictas quasi veridicas videantur scripturas conficere: ideoque hanc nequissimam argumentationem præsentis legis decreto amputare elegimus, ut calcatis, vel evacuatis, seu rescisis scripturis hæc fraude confectis, quidquid ex eo quisque tempore possidere reperiatur quo fuerit in prædictis criminibus deprehensus, totum continuo Fisci viribus ad integrum applicetur. Ut concedere iam dictas facultates sicut supradictum est cui Rex voluerit, vel facere exinde quidquid elegerit in suæ potestatis consistat arbitrio, alia vero quæcumque ab hac fraude aliena inventa extiterint ordinata legibusque confecta, vigore legum maneat solidata. Illis ab huius legis sententia personis evidenter exceptis, quibus a precedentibus Regibus culpa dinoscitur fuisse concessa; nam si humanitatis aliquid cuiuscumque perfido Rex largiri voluerit non de facultate eius, sed unde placuerit principi tantum ei solummodo concessurus est, quantum hæreditatis eiusdem culpatis vicissimam portionem fuisse constiterit.

VII. — *Flavius gloriosus Recesvintus Rex.*

De non criminando principe, nec maledicendo illi.

Sicut in persona principis omnibus prohibemus, aut commovere nequitiam cogitationis, aut manus inicere ultionis, ita etiam nullum patimur in eum, aut notam ponere criminis, aut verba congerere maledictionis. Sacra namque auctoritas scripturæ, et non iubet accipi opprobrium adversus proximum suum, et hunc, qui maledixerit principem populi sui, demonstrat existere reum. Quapropter quicumque in principem aut crimen iniecerit, aut maledictum intulerit, ita ut hunc de vita sua non humiliter et silenter admonere procuret, sed hinc superbe et contumeliose insultare pertentet, sive etiam in detractiois eius ignominia turpia et iniuriosa præsumat, si ex nobilibus idoneisque personis fuerit, seu sit religicus, sive etiam laicus, mox detectus extiterit et invecus, dimidiam omnium rerum suarum partem amittat, de qua idem princeps faciendi quod sibi placuerit potestatem obtineat. Nam si de vilioribus, humilioribusque personis fuerit, aut certe quem nulla dignitas exornavit, quod de illo vel de rebus eius princeps voluerit, iudicandi licentiam habebit. Simili quoque præcepto, defuncto etiam principe, ausum opportune interdiximus detrahendi. Incassum etenim is qui vivit, detractiois indefunctum iacula mittit, quum iam defunctus nec constitutionibus imbui, nec increpationibus possit argui. Sed quia pro certo illius insaniam innotescit, qui frustra in non sentientem detractiois verba transmittit; ideo idem præsumptor L. verberibus vapulabit, et præsumptionis suæ opportuna silentia dabit, reservata cunctis hæc plenius libertate ut, principe tam superstitie quam mortuo, liceat unicuique pro negotiis ac rebus omnibus, et loqui quod ad causam pertinet, et contendere sicut decet, et iudicium promereri quod debet: ita enim ponere nitimur humanæ reverentiam dignitati, ut devotius servare probemur iustitiam Dei.

VIII. — *Flavius Chintasvintus Rex.*

De remotis alienarum gentium legibus.

Alienæ gentis legibus ad exercitium utilitatis imbui et permittimus et optamus: ad negotiorum vero discussionem, et resultamus et prohibemus. Quamvis enim eloquiis polleant, tamen difficultatibus hærent: adeo quum sufficiat ad iustitiæ plenitudinem et perscrutationem et competentium ordo verborum, quæ codicis huius series agnoscitur continere, nolumus sive romanis legibus, seu alienis institutionibus amodo amplius convexari.

IX. — *Flavius gloriosus Recesvintus Rex.*

Ne excepto talem librum qualis hic qui nuper est editus, alterum quisque præsumat habere.

Nullus prorsus ex omnibus regni nostri præter hunc librum qui nuper est editus, atque secundum seriem huius amodo translatum librum alium legum pro quocumque negotio iudici offerre pertentet. Quod si facere præsumperit, XXX. libras auri fisco persolvat. Iudex quoque si vetitum librum sibi postea oblatum disrumpere fortasse distulerit, prædictæ damnationis dispendio subiacebit. Illos tamen a damno huius legis immunes esse iubemus, qui præteritas et anteriores leges non ad confutationem harum legum nostrarum, sed ad comprobationem præteritarum causarum proferre in iudicio fortasse voluerint.

X. — *Flavius gloriosus Chindasvintus Rex.*

De diebus festis et feriatis, in quibus non sunt negotia exercenda.

Die dominico nemini liceat exsequutione constringi, quia omnes causas religio debet excludere, in quo nullus ad causam dicendam, nec propter aliquod debitum fortasse solvendum, quemquam inquietare præsumat. Diebus etiam paschalibus nulla patimur quemlibet exsequutione teneri: id est, per XV. dies, septem qui paschalem solemnitatem præcedunt, et septem alios qui sequuntur. Nativitatis quoque Dominicæ, Circumcisionis, Epiphaniæ, Ascensionis et Pentecostes, singuli dies simili reverentia venerentur. Necnon et pro messivis feriis a quinto decimo kalendas agustas usque ad XV. kalendas septembris. In Carthaginensi vero provincia propter locustarum vastationem assiduam, a XV. kalendas iulias usque in kalendas XV. agustas, messivas ferias præcipimus observandas, et propter vindemias colligendas a XV. kalendas octobris usque ad XV. kalendas novembris. Omnibus hæc constitutione concedimus, ut per hæc tempora nullus ad causam dicendam venire cogatur, vel sub exsequutione aliqua deputetur; nisi forte causa de qua compellitur, cæpta iam apud iudicem fuisse videatur. Nam procul dubio si inchoata fuisse actio reperiatur ad peragendum negotium, absque ulla feriatio dierum obiectione cogendus est qui pulsatur. Ita ut si persona est, cui facile credi possit, placito districtus abscedat. Si certe sit de cuius fide dubitetur, pro se fideiussorem adhibeat, quatenus peractis temporibus supradictis ad finiendam cum petitore causam, ubi iudex elegerit, remota dilatione occurrat: præter qui tale crimen admiserint, quos necesse sit sententia mortis puniri, qui etiam in talibus omnino diebus et comprehendendi sunt, et ardua in vinculis custodia retinendi, quousque peracto die dominico, vel feriis supradictis, debita eos subsequatur ultio iudicantis. Messivis sane, vel vindemialibus feriis in criminosas et dignas morte personas legalis nullatenus censura cessabit. Sed nec illum ista lex excusatum habebit, qui necdum ad iudicium ante compulsus, et tamen sciens se esse quandoquidem compellendum, reliquis se temporibus dilatans ad hoc in prædictis feriis illi, a quo pulsandus est, se indubitanter ostendit: quia putat se ad causam dicendam nulla legis sanctione posse teneri, quem tamen aut per placitum distringit præcipimus, quando cum petitore

causam finire sit præstitus. Aut si forte talis est, de quo suspecta sit placiti fides, neque fideiussorem pro se adhibere potuerit apud iudicem, sub custodia maneat, ut expleto tempore feriato, causa, pro qua compellitur, finem accipiat. Si quis autem contra decretum legis huius agere præsumperit, et ad iudicem ex hoc querela pervenerit, L. ictus flagellorum publice extensus accipiat.

XI. — Ut nulla causa a iudicibus audiatur, quæ legibus non continetur.

Nullus iudex causam audire præsumat, quæ in legibus non continetur; sed comes civitatis vel iudex, aut per se, aut per exequutorem suum conspectui principis utrasque partes præsentare procuret, quo facilius, et res finem accipiat, et potestatis regie discretionem tractetur, qualiter exortum negotium legibus inseratur.

XII. — *Flavius Recesvintus Rex.*

Ut terminatæ causæ nullatenus revolvantur, reliquæ vero ad libri huius seriem terminentur; adiciendi leges principibus libertate manente.

Quæcumque causarum negotia inchoata sunt, nondum vero finita, secundum hæc leges determinari sancimus. Illas autem causas quæ antequam istæ leges a nostra gloria emendarentur, legaliter determinatæ sunt, id est, secundum legum modum qui ab anno primo regni nostri in præteritis observatus est, resuscitari nullatenus patimur. Sane leges adiciendi, si iusta novitas causarum exegerit, principalis electio licentiam habebit, quæ ad iustarum præsentium legum vigorem plenissimum obtinebunt.

XIII. — *Flavius gloriosus Recesvintus Rex.*

Quod nulli liceat dirimere causas, nisi quibus aut princeps, aut consensus voluntatis, aut informatio iudicis potestatem dederit iudicandi.

Dirimere causas nulli licebit, nisi aut a principibus potestate concessa, aut ex consensu partium electo iudice trium testium fuerit electionis pactio signis, vel subscriptionibus roborata. Nam et si ii qui potestatem iudicandi a Rege accipiunt, seu etiam ii, qui per commissoria comitum vel iudicum iudiciali potestate utuntur, vices suas aliis, quibus fas fuerit, scriptis peragendas iniunxerint, licitum erit illis per omnia, similemque et ipsi, qui informati a iudicibus fuerint in iudicando, sicut et illi a quibus determinandi acceperunt vigorem, habebunt in discernendis, vel ordinandis quibusque negotiis potestatem.

XIV. — *Flavius gloriosus Recesvintus Rex.*

Quales causas debeant audire triumphadi, et qualibus personis causas audiendas iniungant.

Cum cæteris negotiis criminalium etiam causarum triumphadi iudicandi concessa licentia sit, criminosos a legum sententia ipsi vindicare non audeant, sed debitam in eis ut competet censuram exerceant, qui triumphadi tales eligant, quibus vicissitudines suas audiendas iniungant, ut ipsi absentibus illi causas temperate discutiant, et iuste decernant.

XV. — *Flavius gloriosus Recesvintus Rex.*

Ut iudices tam criminales, quam communes terminent causas.

Omnium negotiorum causas ita iudices habeant deputatas, ut et criminalia et cætera negotia terminandi sit illis concessa licentia. Pacis vero adsertores non alias dirimant causas, nisi quas illis regia deputaverit ordinandi potestas. Pacis autem adsertor est, qui sola faciendæ pacis intentione regali sola destinatur auctoritate.

XVI. — *Flavius Chintasvintus Rex.*

De damnis eorum qui non accepta potestate præsumperint iudicare.

Nullus in territorio non sibi commisso, vel ille qui iu-

dicandi potestatem nullam habet omnino commissam, quemcumque præsumat per iussionem aut saionem, vel distringere, vel in aliquo molestius convexare, nisi ex regia iussione vel partium electione, sive consensu, vel commissoriis ad informationibus comitum, sive etiam iudicium, sicut in lege superiori tenetur, iudex quisque fuerit institutus. Certe quia prædictus non institutus iudex præsumptuosus incite hæc quæ prohibentur præsumpserit agere, confestim ut causa pervenerit ad provinciæ ducem, an per se velit, an per quem ipse præceperit, tam incitiam præsumptionem coercere procuret: et illi siquidem cui præsumptuosus præsumptor extitit, si solum contumeliam vel iniuriam fecerit, libram auri coactus exsolvat. Si vero rem aliquam temeranter abstulerit, vel auferre præceperit, tantumdem cum eadem re quam tulerit, aliud tantum de suo coactus exsolvat. Quod si quicumque iudex servum suum seu alienum ad discutienda negotia eligerit deputatum, pro his quæ idem servus contra iustitiam et leges adtentaverit agere ad omnem satisfactionem legis, iudex qui hunc ordinaverit, se noverit retineri. Saio vero, seu quisquis fuerit, qui huic obsequens præsumptori alium consenserit comprehendere, distringere, vel aliquid rerum auferre, centum ictus flagellorum accipiet, et hanc præsumptionem tali emendatione coerceat.

XVII.—Flavius Chintasvintus Rex.

De his qui admoniti iudicis epistola vel sigillo, ad iudicium venire contemnunt.

Iudex quum ab aliquo fuerit interpellatus, adversarium querelantis admonitione unius epistolæ vel sigilli ad iudicium venire compellat, sub ea videlicet ratione, ut coram ingenuis personis is qui a iudice missus extiterit, illi, qui ad causam dicendam compellitur, offerat epistolam vel sigillum. Et si tali admonitione conventus, aut se dilataverit, aut ad iudicium venire contempserit, pro dilatione sola quinque auri solidos petitori, et pro contemptu quinque alios iudici coactus exsolvat. Quod si non habuerit unde componat, L. flagellis contemptor idem vel dilator coram iudice verberetur, ita ut non ei flagellorum ista correptio indicat notam infamiæ. Sin autem solummodo contemptor extiterit, et non habuerit unde compositionem exsolvat, absque ulla testificandi iactura XXX. flagella suscipiat. Is autem, qui pulsatur, si ad accipiendam ultionem iudicis sese dixerit nullatenus dilatasse vel contempsisse, et hoc nullo potuerit teste convinci, et sacramentum reddiderit, quod per nullam occasionem vel contemptum hoc fecerit, a damnis vel flagellis superius comprehensis habeatur indemnis. Quod si quilibet episcopus admonitionem iudicis fretus honore sacerdotali contempserit, et pro sua persona adsertorem dare distulerit, confestim a iudice negotii, seu a provinciæ suæ duce vel comite compulsus L. solidorum damnum excipiat, ex qua summa pecuniæ XX. solidi iudici contempto proficiant, XXX. vero sacerdotis ipsius petitor consequatur. Si certe presbyter, diaconus atque clericus vel monachus ad accipiendam iudicis epistolam vel sigillum se dilataverint, aut pro sui persona ad respondendum minime direxerint prosequutorem, vel contumaciter fuerint contemptores, unusquisque eorum iuxta legis huius sententiam, quæ in laicos superius lata est, indicta damna suscipiat; et si non habuerit unde componat, eius episcopus moneatur, ut pro eo si voluerit satisfacere licentiam habeat. Si autem noluerit, sacramentis coram iudice se noverit obligandum, quod supradictis personis distractionem talem adhibeat, ut per XXX. dierum spatium ieiuniis continuis adligantur, sufficiatque illis circa solis occasum per dies singulos panis et aquæ refectio accipere, quæ contumacis vitam rationabili possit distractione corrigere. Illa omnino discretionem servata, ut si aut ætatis aut ægritudinis instantia patuerit, quæ hanc disciplinam sustinere non posse demonstrat, tam in clericis cuiuscumque or-

dinis, quam in laicis non tã durissimæ sententiam castigationis instantia compleat iudicis, sed adhibita consideratione pro ægritudine vel ætate, ita contemptorem corrigat, ne ipse contemptor aut langorem magnum, aut debilitationem vel mortem incurrat. Ille vero qui ad implendam commonitionem iudicis contemptor extiterit, seque ita dilataverit, ut eum iudex tam facile reperire non possit, et si post tempus indictum in diebus quatuor non occurrat, si quinta die venerit, omnem huius legis sententiam se noverit evasurum. Pari modo et qui longius centum millibus convenitur, si ad undecimum diem post tempus institutum occurrerit, et hunc nullatenus sanctionis huius pœne damnavit. Similiter et qui in ducentorum millium spatio constitutus in vicesima prima die, postquam iussus fuerat, se ipsum iudici præsentaverit ad audiendum, eo modo a iactura legis huius habeatur indemnis. Similis quoque servabitur ordo ubi fuerit amplior itineris longitudo. Si denique quibus tam rationabile tempus adiectum est, si se ulterius dilatantes minime ad institutum diem superadjectionis occurrerint, confestim iudex ea, quæ pars petit querelantis, reservato negotio dilatoris tradere non differat petitori, ita ut dum contemptor in postmodum ad negotium dicendum successerit, si vicesimum primum diem transcenderit, XX. auri solidos coactus exsolvat. Nam et is qui de centum millibus superiorem ordinem præteriens, constitutionem undecimi diei fuerit supergressus, et idem decem solidorum damnum excipiat, de quibus damnis superius institutis medietatem sibi iudex exquirat, alteram vero medietatem petitor obtineat. Si tamen admonitum aut ægritudo ad veniendum nulla suspende- rit, aut inundatio fluminum non retinuerit, vel aditum non obstraxerit, in quo montes transituri sunt, conpersio superflua nivium, quæ necessitas utrum evidenter evenerit, an per excusationem videatur opponi, aut idoneis testibus, aut suo iuramento firmabit.

XVIII.—Flavius Chintasvintus Rex.

Si iudex interpellantem audire contemnat, vel utrum fraudulenter an ignoranter iudicium promat.

Si quis iudici pro adversario suo querelam intulerit, et ipse eum audire noluerit, aut sigillum negaverit, et per diversas ocasiones causam eius protraxerit, pro patrocino aut amicitia nolens legibus obtemperare, et ipse qui petit hoc testibus potuerit adprobare; det ille iudex ei quem audire noluit, pro fatigatione eius tantum quantum ipse ab adversario suo secundum legale iudicium fuerat accepturus, et ipsam causam ille qui petit, usque ad tempus legibus constitutum ita habeat reservatam, ut quum eam proponere voluerit, debitam sibi percipiat veritatem. Certe si fraudem aut dilationem iudicis non potuerit petitor adprobare, sacramento suam iudex conscientiam expiet, quod eum nullo malignitatis obtentu, vel quolibet favore aut amicitia audire distulerit, et propter hoc culpabilis idem iudex nullatenus habeatur. Eidem tamen iudici liceat, ut in una hebdomada duobus diebus, vel omnibus meridianis horis, si voluerit, absque causarum audientia suæ vacet domui pro quiete. Reliquo vero tempore prolata sibi negotia frequens, et absque dilatione qualibet examinet.

XIX.—Si iudex per commodum aut per ignorantiam iudicet causam.

Iudex si per quolibet commodum male iudicaverit, et cuiuscumque iniuste quidquam auferri præceperit; ille qui a iudice ordinatus ad tollendum fuerat destinatus, ea quæ tulit restituat. Nam ipse iudex contrarius æquitati aliud tantum de suo, quantum auferri iusserat, mox reformet, id est, ablata rei simpla redintegratione concessa pro satisfactione suæ temeritatis aliud tantum quantum auferri præceperat, de sua facultate illi, quem iniuste damnaverit, reddat. Quod si non habuerit unde componat, cum his qui habere dimoscitur, ipse iudex illi cui componere debuit, subiaceat serviturus, aut L.

publice extensus flagella suscipiat. Sin autem per ignorantiam iniuste iudicaverit, et sacramentis se potuerit excusare, quod non per amicitiam, vel cupiditatem aut per commodum quodlibet, sed tantumdem ignoranter hoc fecerit, quod iudicavit non valeat, et ipse iudex non implicetur in culpa.

XX.—Flavius Chintasvintus Rex.

Si iudex dolo vel calliditate, aut unam, aut ambas causantium partes dispendia faciat sustinere.

Tranquille ac sollicite instantia magnitudinis nostræ præmonet iudices omnes non debere dilari causidicos, ne gravi dispendio aliquatenus onerentur. Quod si dolo vel calliditate aliqua ad hoc videatur iudex differre negotium, ut una pars, aut ambæ naufragium perferant, quidquid dispendii super octo dies a die ceptæ actionis causantes pertulerint, reddito sacramento, totum eis iudex reddere compellatur. Sin autem vel ægritudo, vel publicæ utilitatis iudicio suspendit iudicem a negotio peragendo, nullam moram exhibeat litigantibus, sed sub hac eos definitione confestim absolvat, ut at causam expediendam competenti tempore indubitanter occurrant.

XXI.—Quid primo iudex servare debeat, ut causam bene cognoscat.

Iudex, ut bene causam agnoscat, primum testes interroget, deinde scripturas requirat, ut veritas possit certius inveniri, ne ad sacramentum facile veniatur. Hoc enim iustitiæ potius indagatio vera commendat, ut scripturæ ex omnibus intercurrant, et iurandi necessitas sese inopinata omnino suspendat. In his vero causis sacramenta præstentur, in quibus nullam scripturam, vel probationem, seu certa indicia veritatis discussio indicantis invenerit.

XXII.—Flavius Chindasvintus Rex.

Si cuiuscumque honoris aut ordinis iudex dicatur haberi suspectus, vel si iudex contra leges præsumat iudicare.

Si quis iudicem aut comitem vel vicarium comitis, seu tiufadam suspectos habere se dixerit, et ad suum ducem aditum accedendi poposcerit, ver fortasse eundem ducem suspectum habere se dixerit, non sub hac occasione petitor, ac præsertim pauper quilibet patiatur ultra dilationem. Sed ipsi, qui iudicant eius negotium unde suspecti dicuntur haberi, cum episcopo civitatis ad liquidum discutiant, atque pertractent, et de quo iudicaverint pariter conscribant, subscribantque iudicium: et qui suspectum iudicem habere se dixerat, si contra eum deinceps fuerit querelatus, completis prius quæ per iudicium statuta sunt, sciat sibi apud audientiam principis appellare iudicem esse permissum. Ita ut si iudex vel sacerdos reperti fuerint nequiter iudicasse, et res ablata querelanti restituatur ad integrum, et a quibus aliter quam veritas habuit iudicatum est, aliud tantum de rebus propriis ei sit satisfactum. Si certe iniustam contra iudicem querelam detulerit, et causam, de qua agitur, iuste iudicatum fuisse constiterit, damnum, quod iudex sortiri debuit, petito sortiatur. Et si non habuerit unde compositionem exsolvat, C. flagellis extensus publice in eiusdem iudicis præsentia verberetur. Nam si forte quisquam pro utilitate regia aliquid scire se dixerit, aditus ei ad conspectum nostræ gloriæ negari non poterit.

XXIII.—Flavius Chintasvintus Rex.

Iudex qualiter faciat iudicatum.

Si de facultatibus vel de rebus maximis, aut etiam dignis negotium agitur, iudex, præsentibus utrisque partibus, duo iudicia de rediscussa conscribat, quæ simili textu et subscriptione roborata litigantium partes accipiant. Certe si de rebus modicis mota fuerit actio, solæ conditiones, ad quas iuratur apud eum qui victor extiterit, pro ordine iudici habeantur. De quibus tamen

conditionibus, et ille qui victus est, ab eisdem testibus roboratum exemplar habeat. Quod si pars, quæ pro negotio quoque compellitur, professa fuerit apud iudicem non esse necessarium a petitore dari probationem, quamlibet parvæ rei sit actio, conscribendum est a iudice, suaque manu iudicium roborandum, ne fortasse qualibet ad futurum ex hoc intentio moveatur. Si vero, ordinante iudice, una pars testes adduxerit, et dum oportuerit eorum testimonium debere recipi, pars altera de iudicio se absque iudicis consultu substraxerit: liceat iudici prolatos testes accipere, et quod ipsi testimonio suo firmaverint, illi qui eos protulit sua instantia consignare. Nam ei qui de iudicio fraudulenter se sustulit, producere testem alium omnino erit incitum, qui scilicet hoc sibi tantum noverit esse concessum, ut antequam testes illi, qui testimonium dederant, moriantur, si habuerit quod rationabiliter in eis accuset, patienter audiatur a iudice; et si accusatus testis fuerit evidenter convictus, eius testimonium pro nihilo habeatur. Vnde etsi duo testes non remanserint, qui digne in eodem testimonio maneant; ille qui prius testem obtulerat, infra trium mensium spatium testes alios, qui ceptum negotium firment, inquirere non desistat. Quod si invenire nequiverit, rem universam ille recipiat, qui eam ante visus fuerat possedisse. Iudex sane de omnibus causis quas iudicaverit, exemplar penes se pro compescendis controversiis reservare curabit.

XXIV.—Flavius Chintasvintus Rex.

De commodis atque damnis iudicis vel saionis.

Cognovimus multos iudices eo quod per cupiditatis occasionem supergredientes legum ordinem, ex causis tertiam sibi præsumant tollere partem. Propterea nunc præsentem lege constituitur, ut hæc talis iudicium cupiditas auferatur, et non amplius iudex pro labore suo et iudicata causa, ac legitime deliberata, quam, sicut constitutum fuerat in lege priori vicesimum solidum præsumat accipere. Quod si quacumque fraude quisquam super hunc numerum plus auferre tentaverit, omnia, quæ legitime debuerat accipere, perdat. Illud vero quod iniuste contra huius legis ordinem super vicesimum solidum tulerit, duplum illi exsolvat, qui hoc auferri præceperat. Similiter quoque quia cognovimus quo saiones, qui pro causis alienis vadunt, maiores pro labore suo mercedes, quam merentur, accipiunt; propterea simili decreto legis huius edicatur, ut qui pro causis alienis vadunt, decimum tantumdem solidum pro suo labore conquirant. Quod si aliquis super hunc constitutum numerum usurpare præsumperit, et mercedes, quas legitime debuit accipere, perdat, et quidquid super decimum solidum fraude quacumque perceperit, duplatum illi cui abstulit reddat. Quam datam commodi summam ex lege, tam iudex, quam saio de restituta rei compositione conquirat. Id tamen noviter adiciendum huic legi innectimus, ut si talis causa occurrerit unde compositio exsolvi minime possit, tunc ab illo ratio præscripta commodi exigenda est iudicis vel saionis. Quia aut commodatam sibi rem in constituto die reddere non occurrerit, aut qui rei alienæ debitor, vel iniustus possessor extiterit, pro celebrandis autem divisionibus, si causa extiterit, iam quia utraque pars et competentia sibi iura reposit, et debitam sibi partem portionis requirit ab utrisque partibus prædicta commoda exigenda sunt. Similiter autem et in huiusmodi causis, ubi nulla est culpa, præsumptio, usurpatio, vel debitum possessorum, hic ordo servabitur, ut commodum iudicis vel saionis de utrisque causantium partibus exigatur. Quod si divisionem quisque cupiens celebrare, dilationem habere de suo pertulerit, quum hæc causa ab eo qui dilationem pertulit, iudici intimata extiterit, ab eo iudex commodum suum vel saionis exigere debeat, qui tardus pro ipsa divisione extitit facienda. Quod si ea, quæ iudex ordinare decernit, saio callidus implere ne-